

Master- og hovedoppgaver. Mange studenters årelange slit samlet på et bord.
Foto: Eivind Senneset.

Kapittel 3

Utdanning som forskning

Leidulf Melve og Teemu Ryymin

Hva karakteriserer studentarbeider på høyere grad, det vil si på hoved- og masternivå? Her undersøkes hoved- og masteroppgaver innenfor noen humanistiske fag i etterkrigstiden; fag som fra 2007 er samlet innenfor Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap (AHKR). Gjennom en analyse av 2087 godkjente hoved- og masteroppgaver fram til og med 2015 vil dette kapittelet kartlegge noen utviklingstrekk knyttet til de relevante faghistoriene og studentarbeidene, og sammenhengen mellom dem. Vi har nærmet oss det omfattende og mangfoldige kildematerialet i all hovedsak kvantitativt, noe som selvsagt gir begrensninger for hvilke funn som her kan presenteres.

Etter en kort diskusjon av hoved- og masteroppgavens form og funksjon introduserer vi noen grunnleggende faghistoriske utviklingstrekk ved de fire fagene under AHKR-paraplyen.¹ Disse to innledende delene danner utgangspunkt for å undersøke veksten i de fire fagfeltene i lys av hoved- og masteroppgaver.² Vi vil videre diskutere om endringer i kjønns sammensetningen kan ha hatt betydning for oppgavens tema og øvrige utforming. Dernest vil vi nærme oss spørsmålet «Hva blir det forsket på?», ikke ved å diskutere tematiske rammer og saksforhold, men i stedet ved å se på den romlige plasseringen av hoved- og masteroppgavene. Hvordan er forholdet mellom oppgaver forankret i et nasjonalt rom og oppgaver med en internasjonal orientering – og i hvilken grad reflekterer ulike orienteringer faghistoriske utviklingstrekk? Avslutningsvis vil vi tentativt svare på spørsmålet «hvordan blir det forsket?», gjennom et blikk på hvordan studentene på master- og hovedfag forholder seg til ulike forskningsstrategier, og da særlig i hvilken grad master- og hovedfagsoppgaver innlemmer selvstendige deler om teori og metode. Vi har ingen intensjon om å bringe en uttømmende oversikt over det stadig større teoretiske og metodiske mangfoldet innen de fire fagene, vil i stedet stille spørsmålet om hva forskjeller mellom fagene sier om oppgavens status som forskningsoppgaver.

Vi har hatt som siktemål å behandle de fire fagene likeverdig, gjennom det som gjerne blir kalt en symmetrisk sammenligning. Det er likevel slik at det høye antallet oppgaver innen historie (1317 oppgaver), samt en vesentlig lengre tradisjon med hovedfag (fra 1958), gjør det mulig å diskutere ikke bare flere faghistoriske utviklingstrekk, men også gjøre dette med høyere statistisk inferens.

Materialet, de 2087 oppgavene, er tilrettelagt av statsviteren Ane Øie Jordahl for prosjektet om UiBs vitenskapshistorie. Hun samlet inn, registrerte og kategoriserte dette store materialet etter tidspunktet oppgavene ble levert, kandidatens kjønn, oppgavens tema, og hvilket geografisk rom de handlet om.³ Målet var at disse

-
- 1 Av tidligere faghistoriske framstillinger er det i all hovedsak Hubbards kvantitative analyse av hovedfagsoppgaver i historie i Norge fra 1945 til 1990 som har benyttet hovedfagsoppgaver som kildemateriale. Se også Rogan 2013, som viser til magister- og hovedfagsavhandlinger i gjennomgangen av faghistorien til etnologi.
  - 2 Takk til innspill til det faghistoriske fra Randi Barndon, Ingvild Øye, Ingvild S. Gilhus, Simon Malmberg, Tove Fjell, Kyrre Kverndokk og Knut Andreas Bergsvik.
  - 3 Jordahl samlestilte opplysningene i en excel-fil til bruk for forfatterne. Materialet ble også komplettert og sjekket av forfatterne.

variablene skulle kunne brukes både til å si noe om det enkelte fag og å sammenligne dem. I samsvar med idealet om symmetrisk sammenligning er det ikke innført analysekategorier særskilt for historie.⁴ Når det gjelder spørsmålet om teori og metode, er det også brukt et annet materiale, som det redegjøres for nedenfor.

Hoved- og masteroppgavenes form og funksjon

Hovedoppgaven ble en obligatorisk del av høyere grads utdanning i historie i Norge i 1915.⁵ Ved Universitetet i Oslo kunne man fortsatt ved inngangen til 2000-tallet i enkelte andre humanistiske fag også ta en mer spesialisert og forskningsorientert magistergrad, normert til 7–8 års studier.⁶ Som et ledd i kvalitetsreformen innenfor høyere utdanning i Norge ble ordningen med hovedfagsutdanning, som etter godkjent hovedoppgave i humanistiske fag ga graden cand.philol., fra 2003 erstattet av mastergraden, som kunne oppnås med en masteroppgave. Lavere grads eksamen ble samtidig endret fra den fireårige cand.mag.-graden til den treårige bachelor-graden etter europeisk mønster. Mens hovedfaget før reformen var normert til å tilsvare fire semestres arbeid, ble masteroppgaven nå normert til å ta to semestre.⁷ Den samlede studielengden ble redusert fra normalt 6 år ved hovedfag til 5 år ved mastergrad. I den samme prosessen ble det også innført et nytt karaktersystem, og forskerutdannings-systemet reformert. Overgangen var fullført ved utgangen av 2007.

I veiledningen av hoved- og masteroppgaver bruker de ansatte ofte forskningskompetansen innenfor bestemte tema nokså direkte, og undervisningen er trolig den som ligger tettest opp til idealet om forskningsbasert undervisning. På samme tid er det ikke helt uvanlig å betrakte studentarbeid på høyere nivå, særlig hovedoppgaver, som forskning – men det er heller ikke uproblematisk. Innen historiefa-

4 Det er særlig med henblikk på kategorien saksfelt at oppgaver i historie kunne ha blitt analysert. Innen historiens faghistorie er det – til forskjell fra de tre andre fagene – en relativt stor enighet både om tallet på saksfelt (politisk historie, sosialhistorie osv.) og utviklingen etter andre verdenskrig i form av en sterk økning i slike saksfelt – eller som de også har blitt kalt: bindestrekshistorier.

5 Langholm 1995: 84.

6 Dybesland 2000: 1024–1025 (Vedlegg 22, NOU 2000: 14, «Gradsstruktur og gradssystem – en komparativ studie»): 1024–1030.

7 NOU 2000: 14: 286.

get, for eksempel, har det lenge vært et uttalt mål at så vel hoved- som masteroppgavearbeid skal oppøve studenten i selvstendig forskning, og at prosessen med å utarbeide slike oppgaver skal munne ut i et vitenskapelig arbeid.⁸ At mange hoved- og masteroppgaver i tillegg til å være øvelser i forskningsarbeid også reelt bidrar til ny faglig kunnskap på bestemte felt, er åpenbart: En rekke hoved- og masteroppgaver har blitt bearbeidet og publisert som monografier, eller de har dannet utgangspunkt for vitenskapelige tidsskriftartikler. Likevel skiller hoved- og masteroppgaver seg fra forskningstekster på flere måter. En grunnleggende forskjell fra forskningstekster er at hoved- og masteroppgaver er eksamensarbeid, skrevet av studenter som et ledd i et utdanningsforløp. Her står selve prosessen med å utforme og gjennomføre et forskningsprosjekt, samt å formidle resultatene i en bestemt sjanger og form, sentralt. Vitenskapelige artikler og monografier, skrevet av utdannede forskere, tar primært sikte på å formidle resultater fra ulike forskningsprosjekter. Hoved- og masteroppgaver kvalitetssikres og vurderes da også på en annen måte enn vitenskapelige publikasjoner ellers: Som ledd i utdanningsforløpet får studentene som regel formell veiledning underveis, og som eksamensarbeid underkastes oppgavene sensur, ikke fagfellevurdering. Fagfellevurderingen setter, i motsetning til sensur, heller ikke noen formell karakter på arbeidene som vurderes. Studentarbeid publiseres som regel heller ikke på samme måte eller i samme kanaler som øvrige vitenskapelige arbeid.

Noen faghistoriske utviklingstrekk

Fagene arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap ble i 2007 ført sammen i ett institutt, AHKR (Arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap), men ble strukturert som selvstendige fag innenfor en felles instituttparaply. Det dreier seg altså om fire

8 Historikeren Jens Arup Seip formulerte det slik i 1967, i boken *Om å skrive hovedoppgave*: «Det har for øvrig vist seg at mange hovedoppgaver har holdt en vitenskapelig standard som gjør dem til verdifull og nyttig forskning» (Seip 1967: 7). Historikeren Sivert Langholm fastslo i 1995 følgende: «Especially after World War II, the scholarly level of the *cand. philol.* theses tended to rise, and since the 1960s or 1970s the general quality has been quite high. Indeed, an important part of historical research in Norway over the last generation has appeared in this form» (Langholm 1995: 87).

selvstendige fag med distinkte faghistorier, både før og etter 2007. Innledningsvis er det nødvendig å kaste et kort blikk på disse faghistoriene for i det hele tatt å være i stand til å plassere hoved- og masteroppgavene.⁹

Arkeologi og forløperen til dagens kulturvitenskap, folke-minnegransking, er de eldste feltene ved UiB, knyttet som de var til Bergens Museum i lang tid før de ble en del av Det historisk-filosofiske fakultetet.¹⁰ Historisk institutt går tilbake til 1957,¹¹ mens opprettelsen av et professorat i allmenn religionshistorie i 1965 la grunnlaget for etableringen av et religionsvitenskapelig institutt to år senere, i 1967.¹²

Perioden etter krigen var preget av sterk ekspansjon for den arkeologiske delen ved museet. Utgravningene av Bryggen, som startet i 1955, var i så måte viktige, men også flere studenter og nye undervisningskrav tvang fram en klarere deling mellom forskning og undervisning. Innføringen av grunn- og mellomfagsstudium (1963–1966) resulterte i en arbeidsdeling der professoren og dosen ten forsket, lektorene underviste, mens konservatorene ikke hadde undervisningsplikt.¹³ I samme periode gjorde impulser fra den såkalte nye arkeologien seg gjeldende, i første rekke gjennom utnevningen av Anders Hagen til ny professor i 1961. Gjennom å dra nytte av antropologiens holistiske kulturbegrep markerte Hagen skepsis til den eldre kulturhistoriske arkeologiens vekt på å avlede kulturer fra klassifisering av materiale. Med unntak av Randi Håland – som styrket disse impulsene ytterligere og samtidig utvidet fagets geografiske orientering mot Midtøstens og Afrikas kulturhistorie – sto den nye generasjonen fra rundt 1980 i stor gjeld til museets arkeologiske praksisformer. utfordringene ved å kombinere forskning, forvaltning og undervisning ble mer prekære ut over på 1990-tallet, i all hovedsak som følge av sterk studentvekst. I 2002 ble derfor instituttet og museet adskilt organisatorisk, og fem år senere ble Arkeologisk institutt altså en del av AHKR.¹⁴

9 Se Thue 1996 for en framstilling av historien til de humanistiske fagene ved UiB.

10 Se Solberg 2007: 16–19 med videre referanser.

11 Grønlie 2007: 9.

12 Finnestad 2001: 245–247, Cavallin 2007: 84–86, Gilhus & Jacobsen 2014: 63. Se også Thomassen 2018.

13 Thue 1996: 525. Arbeidsdelingen, se også kapittel 1 i bind 2.

14 Solberg 2007: 20–22.

Museet dannet også utgangspunktet for Etno-folkloristisk institutt, opprettet i 1972. I denne tidlige fasen spilte Reimund Kvideland en viktig faglig rolle, ikke minst siden han siden 1966 hadde hatt ansvar for grunnfag i folkeminnegransking. Kvideland ble med over til det nye instituttet i 1972. Sammen med dosent og styrer Brynjulf Alver, fire stipendiater og en kontorfullmektig i halv stilling var dette kjernen i Etno-folkloristisk institutt. I 1983 skiftet instituttet navn til etnologi. Navneskiftet reflekterte til en viss grad nye faghistoriske strømninger: mindre vekt på tradisjonsforskningselementene som hadde preget instituttet på 1970-tallet og mer oppmerksomhet mot samtiden. I 1989 ble det nye faget kulturvern og kulturformidling lagt til instituttet, først bare med undervisning på grunn- og mellomfagsnivå, men senere også med hovedfagstilbud. Ti år senere, i 1999, ble de tre fagene (folkeminneforskning, etnologi og kulturvern og kulturformidling) slått sammen og gitt navnet kulturvitenskap.¹⁵

Der kulturvitenskap har en noe brokete institusjonell utvikling, representerer Historisk institutt i all hovedsak institusjonell kontinuitet. De to første professorene, Alf Kaartvedt og Knut Mykland, ledet ved studiestart høsten 1957 en gruppe av tolv studenter. Midt på 1970-tallet hadde historie vokst til et institutt med 15 vitenskapelig ansatte – mange av dem rekruttert fra egne rekker. Instituttet dekket da de viktigste historiske periodene og spesialiseringer. De etterfølgende femten årene ble langt magrere, som et direkte resultat av en sterk nedgang i studentmassen. Når historie likevel klarte seg rimelig bra gjennom denne perioden, har det mye å gjøre med den sterke oppbemanningen med relativt unge vitenskapelig tilsatte i vekstperioden fram til 1970-årene. Først i 1990 nådde tallet på grunnfagsstudenter nivået fra 20 år tidligere, og fra midt på 1990-tallet hadde også antallet hovedfagsstudenter økt kraftig.¹⁶

Da religionsvitenskap ble etablert i 1967, var det Alv Kragerud som ble utnevnt som professor i religionshistorie, mens Peder Borgen ble ansatt som universitetslektor i kristendomskunnskap. Det lå altså fra begynnelsen en spenning mellom ulike komponenter innenfor den allmenne religionshistorien. Forholdet mellom

15 Ågotnes 2013: 627–639.

16 Grønlie 2007: 9–13.

det filologiske og det fenomenologiske var en slik spenning, mens posisjonen til kristendomskunnskap, som i kraft av å være et viktig skolefag tiltrakk seg de fleste studentene, ble sett på med uro av de som soknet til religionshistorie. Et generasjonsskifte av vitenskapelig personale midt på 1970-tallet står i ettertid som et vendepunkt. Ikke bare hadde instituttet etter Krageruds avgang i 1976 utelukkende kvinnelig vitenskapelig personale, faget orienterte seg også i større grad mot samtiden – med en særlig vekt på den religiøse traderingsprosessen. Kristendomsfaget svekket seg i denne perioden, og særlig var 1980-tallet preget av fallende studenttall. I 1991 ble kristendomskunnskap lagt ned som et selvstendig studium, og de to feltene (det fenomenologiske og det filologiske) ble innlemmet i et felles religionshistorisk studium.¹⁷

Fagfelt i vekst

De 2087 hoved- og masteroppgavene innenfor arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap vil naturlig nok speile de respektive fagenes utvikling i vid forstand. Historie er ikke bare det desidert største faget, men det er også historie som har den lengste sammenhengende tradisjonen som ett institutt. Gerd Svarstad var først ute, allerede i 1958, med hovedoppgaven «*Amalgamasjonsfeiden*». *En redegjørelse for Bernard Dunkers deltagelse i debatten om skandinavisme og norskhet 1866–67*. Av de 1317 oppgavene fram til og med 2015 ble bare 3 levert på 1950-tallet, mens 1960-tallet rommet 75 oppgaver.

I lys av at 1960-tallet representerte grunnleggingsfasen for instituttet, med sterk vekst i antallet studenter og vitenskapelig ansatte, er det knapt overraskende at 1970-tallet rommet det virkelige gjennombruddet for historie hovedfag – i form av 248 godkjente hovedfagsoppgaver. Mer overraskende er det derimot at de magre 15 årene fra midt på 1970-tallet, i liten grad kommer til syne i tallet på avlagte hovedoppgaver. Det er riktignok flere oppgaver i første del av tiåret enn i siste, men de 206 oppgavene fra 1980-tallet kan vanskelig tolkes som noe annet enn et uttrykk for historiefagets – og hovedfagets – vedvarende appell. Mens 1960-tallets store inntog

17 Thue 1996: 516–520, Finnstad 2001: 249–250.

av studenter til universitetet la grunnlaget for veksten i antallet hovedfagsoppgaver på 1970-tallet, førte en ny stor generasjon av studenter på slutten av 1980- og begynnelsen av -90-tallet til at hele 326 hovedoppgaver ble godkjent i løpet av 1990-årene. Ikke bare er økningen formidabel sammenlignet med 1980-årene, men det er også et poeng at antallet står som et foreløpig høydepunkt. De 294 hoved- og masteroppgavene fra årene 2000–2009 uttrykker en vedvarende interesse for historie. De fem siste årene av vår periode, fra 2010 til 2015, med 151 oppgaver, viser slik sett ingen større forandringer.

Det skulle gå fire år mellom etableringen av religionsvitenskap i 1967 og den første magisteravhandlingen, Ragnhild Bjerre Finnestads *Nun – en studie i det egyptiske kaosbegrep* i 1971. Avhandlingen var en av 12 hovedoppgaver og magisteravhandlinger på 1970-tallet, mens 1980-tallet bare resulterte i 6 oppgaver. Kontrasten mellom de ekspansive 1970-årene og de mer utfordrende 1980-årene er altså tydeligere i religionsvitenskap enn i historie. Kontrasten er derimot formidabel om vi setter de 6 oppgavene i 1980-årene ved siden av hele 56 oppgaver i løpet av 1990-tallet – en nidobling. Det skjedde mer enn en dobling i det neste tiåret, til 124. Selv om antallet har gått noe ned i perioden mellom 2010 og 2015, til 42, gjør den veritable økningen i de to foregående tiårene at religionsvitenskap har uteksaminert om lag like mange hoved- og masterkandidater som arkeologi og kulturvitenskap.

Selv om arkeologi har en lang faghistorie, ble den første hovedfagskandidaten uteksaminert så sent som i 1986. Tidligere var det vanlig at arkeologene tok magistergraden, slik det også var ved religionsvitenskap og blant etnologer og folklorister. I en periode fantes begge gradene. Evy Bergs oppgave om *De neolittiske flintøkse* i *Vest-Norge* var en av fem hovedfagsoppgaver på 1980-tallet. Det neste tiåret markerte for arkeologi, som for historie og religionsvitenskap, en sterk ekspansjon. Selv om de 54 oppgavene utgjør en mindre økning enn den som fant sted innen religionsvitenskap, har religionsvitenskap og arkeologi det til felles at det er 00-tallet som representerte et foreløpig høydepunkt for begge fagene. Der religionsvitenskap doblet antallet, dreidde det seg for arkeologiens del om en tredobling, til 153 oppgaver. Som historie og religionsvitenskap markerte årene mellom 2010 og 2015 en viss tilbakegang

også for arkeologi, men heller ikke her har vi å gjøre med en stor reduksjon (56 oppgaver).

Kulturvitenskap, som altså før 2007 inkluderte etnologi, folkloristikk og (siden 1999) kulturvern og kulturformidling, plasserer seg fint inn i de utviklingslinjene som preger de tre andre fagene, med ett unntak. Mens hovedoppgavene var en del av historie og religionsvitenskap fra starten av, har kulturvitenskap det til felles med arkeologi at de første hovedfagsoppgavene kom på 1980-tallet. Før dette ble det avlagt magistergrader, den første var Magne Velure i 1972.¹⁸ Leif Dybing, som i 1983 leverte oppgaven *Arbeid og teknologi. En studie av A/S Egersunds Fayansefabriks C/O 1920–1979*, var den første av 19 hovedoppgaver som kom i løpet av 1980-tallet. En stor vekst i de to neste tiårene, 79 på 90-tallet og 117 på 00-tallet, er i samsvar med utviklingen innen religionsvitenskap og kulturvitenskap, men skiller seg altså fra historie som nådde et foreløpig høydepunkt på 90-tallet. Det mest oppsiktsvekkende ved utviklingen til kulturvitenskap er den tilsynelatende synkende interessen for mastergraden i årene mellom 2010 og 2015. Selv om alle fagene erfarte nedgang i antallet masteroppgaver i denne perioden, utgjør de 25 masteroppgaver innen kulturvitenskap en halvering fra forrige tiåret og dermed en langt mer drastisk nedgang enn den som fant sted innenfor religionsvitenskap, arkeologi og særlig historie.

Kvinner på hoved- og mastergrad

Det at en kvinne, Gerd Svarstad, sto bak den første hovedfagsoppgaven i historie, innebærer på ingen måte at det florerer med kvinner med historie hovedfag i bagasjen på 1950-, -60- og -70-tallet. Hun fikk følge av 7 kvinnelige kandidater på 1960-tallet, mens det var 40 kvinner som avla hovedfaget på 1970-tallet – langt de fleste i andre halvdel av tiåret. Det utgjør en andel på knapt 15 %. Til sammenligning sto det kvinner bak 66 % av hovedfagsoppgavene innen religionsvitenskap på 1970-tallet. Det oppsiktsvekkende er knapt at historie var en mannsbastion i denne perioden, men heller den høye kvinneandelen innenfor religionsvitenskap. Selv om det bare

18 Se Mastergradar i kulturvitenskap | Kulturvitenskap | UiB.

var én kvinne blant de seks hovedfagskandidatene på 1980-tallet, er det vanskelig å ikke knytte den vedvarende høye kvinneandelen fra 1990-tallet og fram til 2015 til den høye andelen kvinnelige vitenskapelig personale fra siste del av 1970-årene. Kvinneandelen på 1990-tallet nådde svimlende 72 %, men har falt noe siden den gang – og ser ut til å ha stabilisert seg på i overkant av 60 %.

Religionsvitenskap er heller ikke det eneste faget ved AHKR som har en høy og vedvarende kvinneandel. Kulturvitenskap har faktisk en enda høyere kvinneandel: Av de 247 oppgavene som har blitt levert mellom 1983 og 2015, står kvinner bak over 80 % av dem (193 oppgaver). For arkeologis del er kvinneandelen for perioden 1986–2015 på 54 %, men da med en økning som tilsier en kvinneandel på nesten 61 % de siste fem årene av vår periode.

Om vi vender tilbake til historie, er det noe bedring å spore om vi legger 1980-tallet til grunn – med en kvinneandel på i overkant av 23 % på 1980-tallet. Det virkelige gjennombruddet fant derimot sted på 1990-tallet, da 46 % av hovedfagskandidatene var kvinner. I motsetning til de tre andre fagene var ikke historie i stand til å opprettholde denne kvinneandelen på 2000-tallet. Den sank til 33 % på 00-tallet, mens den, med i underkant av 42 %, nesten var tilbake på 1990-nivå i de siste årene av vår periode (2010–2015).

Det er nok mange grunner til denne etter måten store forskjellen mellom historie på den ene siden og arkeologi, kultur- og religionsvitenskap på den annen. Vi har allerede nevnt den vedvarende høye andelen av kvinner i vitenskapelige stillinger innenfor religionsvitenskap, og det kan virke som denne faktoren også er viktig med henblikk på de andre fagene. Kulturvitenskap har, som religionsvitenskap, hatt en høy andel kvinner i vitenskapelige stillinger, mens fordelingen innen arkeologi har vært noenlunde balansert. Historie på sin side har vært en mannsbastion. Ida Blom fikk riktig nok fast stilling allerede i 1964, men det skulle gå over 30 år før hun fikk flere kvinnelige kollegaer i faste stillinger – først Astri Andresen i 1995 og deretter Anne-Hilde Nagel i 1996. I juni 2022 er det 6 kvinner blant de 22 faste vitenskapelig tilsatte – noe som utgjør en kvinneandel på vel 27 %.

At det kom noen flere kvinner i faste stillinger i siste del av 1990-årene, forklarer neppe alene det store oppsvinget av kvinnelige hovedfagsstudenter på 1990-tallet; kvinnene utgjorde en stor del av

den store studentveksten i denne perioden, men det er vanskelig å tro at ikke den relativt lave andelen kvinner blant det vitenskapelige personalet har forsterket inntrykket av historie som et mannsdominert fag. Faktoren kan derimot bidra til å forklare hvorfor både religion og kulturvitenskap har hatt en langt større kvinneandel blant hovedfagsstudenter enn historie helt tilbake til henholdsvis 1970- og -80-tallet. Det er nok også et poeng å spørre om kvinner og menn forsker på forskjellige saksfelt, og om slike forskjeller eventuelt kan bidra til å forklare variasjonene fagene imellom. Vi skal trå forsiktig her, ikke minst for å unngå at vi først postulerer en forskjell mellom «myke» og «harde» saksfelt og dernest opererer med en korrelasjon mellom slike enkle todelinger og kjønn. Som tematisert også i kapittel 4 i bind 1 antyder likevel dette materialet at langt flere kvinner enn menn skrev oppgaver om sosialhistoriske emner, og et flertall av disse har igjen kvinnelige veiledere som selv har forskningsinteresser innenfor fagområdet kvinnelige studenter valgte.

For historiefagets vedkommende er det et minst like viktig poeng at framveksten av sosialhistorie, inkludert kvinne- og kjønns historie, på 1970- og -80-tallet var del av en større fagfornying som utvidet fagets horisonter på flere måter. Historie var ikke bare en mannsbastion fram til 1990-tallet, men det var også et fag som først på 1970- og -80-tallet for alvor begynte å se utover den nasjonalt orienterte politiske historien som hadde dominert i etterkrigstiden. Nye saksfelt, ikke minst knyttet til sosialhistoriske emner, en større vekt på ikke-norsk historie og en viss vilje til å adoptere nye metoder og teorier gjorde seg gradvis gjeldende på 1970–1980-tallet.¹⁹ Et blikk på hovedoppgavene forfattet av kvinner på 1990-tallet viser at mange tar opp sosialhistoriske emner – og at kvinne- og kjønns historie står sterkt. Faghistorisk fornying brakte altså for første gang et viktig innslag av kvinner til hovedfagslesesalene – og det uten at de kunne støtte seg på et fast kvinnelig personale før i andre halvdel av tiåret. Som vi skal se, er det trolig et forhold mellom faghistoriske utviklingstrekk som bringer nye saksfelt på banen, og de temaene som appellerte spesielt til kvinnelige studenter også når det gjelder de tre andre fagene.

---

19 Jf. Ryymin, Andresen, Heiret & Melve 2019.

Hvilke forskningstema?

Spørsmålet, som leder oss inn på forholdet mellom faghistorie og hoved- og masteroppgaver, er langt vanskeligere å gripe enn momenter som angår vekst og kjønn. Hovedgrunnen er at de fire fagene har distinkte faghistorier som bare i noen grad kan sammenlignes direkte. Faghistoriene benytter seg ikke bare av ulike tilnærminger og kategorier. For historiefagets del er den faghistoriske utviklingen i all hovedsak behandlet med hensyn til saksfelt, sekundært i forhold til metodisk/teoretisk tilnærming og mer perifer knyttet til periode og undersøkelsesrom – selv om sistnevnte moment har blitt viktigere de siste tiårene i lys av framveksten av globalhistorie. Arkeologi opererer i all hovedsak med en inndeling avledet fra en overordnet tilnærming. Selv om det er en viss enighet om at utviklingen har gått fra kulturarkeologien over i den prosessuelle arkeologien og videre til den postprosessuelle arkeologien, mangler det ikke på mer finmaskede inndelinger – og særlig da med henblikk på faghistorien i de siste tiårene.²⁰

Kulturvitenskap er enda mer utfordrende å få grep om, ikke minst fordi faget rommer de tidligere selvstendige feltene folkloristikk, etnologi og – om enn i mindre grad – kulturvern og kulturformidling. I den grad det finnes et felles faghistorisk vendepunkt, er det knyttet til periode – og avledet fra ulike perioder, forskjellig kilde materiale og metodisk/teoretisk tilnærming. Folkloristikk vokste ut av folkeminnegransking, med sin forankring i 1800-tallet og gjerne også skriftlige kilder. Etnologi var langt mer samtidsorientert, og brukte andre metoder for å granske i all hovedsak muntlige kilder. Kultur og kulturvern var, i tillegg til samtidsorienteringen, sterkt orientert mot museumssektoren.

Når Ingvild S. Gilhus og Knut A. Jacobsen sammenfatter utviklingen i Norge som en som har gått fra «religionshistorie» til «religionsvitenskap, ligger det også her en tanke om at periode er sentralt som faghistorisk vendepunkt.²¹ Som i kulturvitenskap, og til en viss grad i historie, har orienteringen mot samtidige religiøse fenomener resultert i metodisk og teoretisk fornyelse og, ikke minst,

20 Det innledende kapittelet i Trigger 2006 gir et visst bilde av det enorme mangfoldet som karakteriserer arkeologifaget.

21 Gilhus og Jacobsen 2014.

en utvidelse av fagets saksfelt. Selv om samtidsvendingen innen kulturvitenskap, religionsvitenskap og historie speiler viktige utviklingsstrekk siden andre verdenskrig, er det kanskje innen religionsvitenskap det er en klarest sammenheng mellom samtidsvendingen og nye saksfelt – ved at framveksten av religiøs pluralisme fra 1960- og -70-tallet har utvidet fagets horisont.

Utover slike mer generelle betraktninger rundt faghistorien skaper lokale faktorer slik som internfaglige strider og generasjonskifter ytterligere utfordringer når de fire fagene skal sammenlignes. Heller ikke faktorer som fagenes relative størrelse og det gitte hovedfagets tradisjon, er det mulig å se bort ifra. Vi har vært inne på at det nok er en sammenheng mellom kjønnsfordeling blant det vitenskapelige personalet og kjønns sammensetningen til studentene. Det er vel også åpenbart at det er et samsvar mellom veileders fagprofil og studenters emnevalg – og trolig også metodisk/teoretisk tilnærming. For mindre fag vil avspeiling av faghistoriske vendinger i hoved- og masteroppgaver gjerne være langt mer markante enn innenfor et større fag som historie – som allerede på 1970-tallet dekket alle historiske perioder, en rekke geografiske områder og saksfelt.

I lys av slike generelle betraktninger vil vi gripe fatt i to momenter i et forsøk på å svare på spørsmålet «Hva blir det forsket på?» fra et komparativt perspektiv. Vi vil, for det første, undersøke hoved- og masteroppgavene med henblikk på geografisk undersøkelsesrom. I dette ligger et ønske om å tematisere forholdet mellom faghistorie og hoved- og masteroppgaver i lys av debatter om det nasjonale og globale. For det andre ønsker vi å diskutere en komponent som i mange tilfeller blir regnet som nødvendig i tekster som har ambisjoner om å bli regnet som forskning, nemlig selvstendig diskusjon av teori og metode. I hvilken grad og på hvilke måter speiler hoved- og masteroppgaver ved AHKR en slik distinkt vitenskapelig signatur?

Forskning om det norske?

De fire fagene innenfor AHKR-rammene har, som vi har sett, ulike fagtradisjoner, der tre av fagene – arkeologi, historie og kulturvitenskap – vokste ut av tradisjoner med en tydelig nasjonal orientering.

En slik nasjonal orientering, knyttet til en tanke om å forvalte det nasjonale, oppsto i sin moderne form på 1800-tallet ved at vitenskapen i sterkere grad ble en premissleverandør for nasjonale aspirasjoner. De fagene som vi møter etter andre verdenskrig, har ristet av seg all ferniss av nasjonalistisk forskning, men orienterte seg likevel mot det nasjonale.

Den første hovedoppgaven innen historie som bryter med denne nasjonale orienteringen, ble ikke avlagt før i 1969, i form av Anton Christian Meyers analyse av Galatias statsforvaltning. 1970-tallet vitnet om en viss perspektivutviding – gjennom oppgaver som i dag kanskje ville blitt regnet som transnasjonale – og ikke minst den første oppgaven om ikke-europeisk historie: Erik E. Selmers analyse av utdanning i den kinesiske kulturrevolusjonen. Til sammen rommet 1970-tallet 11 oppgaver om europeisk historie og 10 oppgaver om ikke-europeisk historie, vel 9 % av totalen (248 oppgaver). Denne forsiktige horisontutvidelsen kan framstå som temmelig moderat i isolasjon, men da er det viktig å huske på at den nasjonale orienteringen dominerte nesten fullstendig blant faghistorikerne. Samtidig må det noteres at historie på dette tidspunktet begynte å få spesialister i det som da ble kalt ikke-europeiske kulturstudier. Det inspirerte opplagt til nye forsknings-tema, som diskutert i kapittel 11 i bind 2. Avlagte doktorgrader med europeiske og ikke-europeiske emner var nesten fraværende, og den første artikkelen i *Historisk tidsskrift* med et ikke-europeisk tema ble publisert så sent som i 1979.²² Horisontutvidelsen, selv om den i stor grad var begrenset til den europeiske antikken og Afrika, la utvilsomt ett grunnlag for den gradvise nedtoningen av det nasjonale undersøkelsesrommet på 1980- og -90-tallet. Det er først på siste del av 1990-tallet, og særlig 2000-tallet at det er mulig å tale om et vendepunkt.

Om vi vender oss mot arkeologi, som uteksaminerte sine første hovedfagskandidater i 1986, er utviklingen mye den samme som for historie, men med noen interessante nyanser. Selv om fagene er vanskelige å sammenligne, og særlig gjelder dette historie med et hovedfag som går tilbake til 1958, er det interessant å konstatere at bare 10 % av hovedoppgavene i arkeologi i tiden mellom 1986

22 Ryymän, Andresen, Heiret & Melve 2019, Melve 2021.

og 2000 bryter med det nasjonale rammeverket. Alle disse oppgavene har en ikke-europeisk horisont, med flere oppgaver med forankring i Afrika og Asia. Om hovedfagsoppgaver i historie var tidlig ute med å utvide den nasjonale rammen, reflekterer vel tallene for arkeologi at hovedfagsstudiet i all hovedsak var i takt med en fagtradisjon med en sterk nasjonal forankring. Vendepunktet for arkeologi, som for historie, kom i tiden etter 2000, men da med utgangspunkt i et mer nasjonalt orientert forskingsfelt. Nesten 25 % av alle hoved- og masteroppgaver på 00-tallet var plassert i andre geografiske undersøkelsesrom enn det norske, mens andelen stiger til 38 % i de siste fem årene av perioden (2010–2015). Ikke-europeiske undersøkelsesområder sto fremdeles sterkt, særlig på 00-tallet.²³ De siste fem årene har derimot sett en dreining mot Europa som undersøkelsesområde.

Kulturvitenskap viser, til sammenligning, en noe annen utvikling når det gjelder geografisk undersøkelsesrom. Over hele vår periode, 1985–2015, er det mulig å se en utvidelse av undersøkelsesrommet, men omfanget er både langt mindre, og den kommer senere, faktisk først i siste del av vår periode (2010–2015). Den første oppgaven som tematiserte et fenomen utenfor den nasjonale rammen, er fra 1995, i form av Anne-Karin Misjes *Wrestling. En problematisering av folkloristikkens faggrenser*. Misje får bare følge av to geografisk overskridende oppgaver til på 90-tallet, noe som utgjør en andel på nærmere 4 %. Den store horisontutvidelsen som historie og arkeologi erfarte på 00-tallet, er i mindre grad synlig innenfor kulturvitenskap. Om vi inkluderer komparative og transnasjonale oppgaver – som gjerne har Norge som den ene undersøkelsesenheten – ble det levert 12 oppgaver som opererte i andre geografiske rom enn det nasjonale i tiåret. En andel på 10 % er riktig nok mer enn en dobling fra forrige tiår, men det er langt bak arkeologi og historie. I så måte representerte de siste fem årene av vår periode, 2010–2015, et vendepunkt for kulturvitenskap, da 8 av 25 oppgaver gikk ut over nasjonale rammer. En andel på over 30 % plasserer kulturvitenskap på linje med arkeologi og historie, om enn med noen forskjeller: Der historie og kulturvitenskap er karakterisert av flere komparative og transnasjonale oppgaver med det norske som

23 Flere av disse var knyttet til det internasjonale Sapiens-prosjektet i Sør-Afrika.

en undersøkelsesenheter, dreier horisontutvidelsen innen arkeologi seg i større grad om å undersøke ikke-norske enheter og materialer.

Mens historie, arkeologi og kulturvitenskap på ulike måter var forankret i en nasjonal forskningstradisjon, stiller saken seg annerledes for religionsvitenskap. Faget var fra begynnelsen i 1967 internasjonalt i orientering, og særlig gjaldt det den religionshistoriske komponenten. 61 % av hovedfagsoppgavene avlagt fram til 1990 var forankret i et ikke-nasjonalt undersøkingsrom (11 av 18), mens en stor del av oppgavene med en nasjonal orientering hadde transnasjonale problemstillinger, slik som didaktiske oppgaver om fremmede religioner i lærebøker og norske representasjoner av ikke-norske religioner (Baha'i og hinduisme). Til sammenligning var andelen i overkant av 47 % (20 av 42) i den siste perioden (2010–2015). Bak disse tallene skjuler det seg en relativt mindre andel didaktiske oppgaver med forankring i den norske skolen, og en tilsvarende økning i antallet oppgaver som undersøker i all hovedsak samtidshistoriske norske varianter av New Age-religion.

Hva sier denne utviklingen om hoved- og masteroppgavens forskningsprofil? Det kommer neppe som en overraskelse at oppgavene innen de fire fagene avspeiler mer generelle faghistoriske utviklingstrekk så vel som lokale særtrekk – i all hovedsak knyttet til sammensetningen i gruppen av vitenskapelig ansatte. Det er all grunn til å tro at veileders fagprofil er mer utslagsgivende enn de mer generelle faghistoriske utviklingstrekkene. Selv om enkelte studenter nok har et bevisst forhold til faghistorien, er det mye som tyder på at det for mange er veileder som bidrar til valg av undersøkelsesrom.

Utover den påvirkningen som måtte komme fra faghistorien og veileder, er det også et spørsmål om i hvilken grad studentene selv bringer med seg tanker og oppfatninger om studieobjektet og dermed det geografiske undersøkelsesrommet. Selv om materialet ikke svarer direkte på dette spørsmålet, er det grunn til å tro at globaliseringsprosesser i tiltakende grad preger studenters valg av studieobjekt. Det er i alle fall vanskelig å forklare den store veksten i masteroppgaver med en ikke-nasjonal – med andre ord global – orientering, fra 00-tallet og særlig i de siste fem årene av vår periode, uten å regne med studentkull hvis orientering er preget av at de har vokst opp i en globalisert verden. Fagtradisjoner er tross alt seige

strukturer og preget av kontinuitet, og det samme er vanligvis de strukturene som styrer sammensetningen av vitenskapelig personale. Store omkalfatringer, slik som at alle de vitenskapelige ansatte ved religionsvitenskap i 1976 var kvinner, skjer ytterst sjelden – og noe liknende har vel ikke funnet sted verken før eller siden innenfor de fire fagene på AHKR.

Det er altså mulig å antyde at den store utvidelsen av det geografiske undersøkelsesrommet først på 00-tallet – og ikke minst den mellom 2010 og 2015 – var like mye drevet fram av studentenes globale orientering som av faginterne faktorer. Når dette ikke gjelder for religionsvitenskap, har det delvis å gjøre med at faget hadde en internasjonal orientering fra starten av, men det er nok også et resultat av en større vekt på New Age-religion. Studiet har vist seg å være særs populært, med over hundre hoved- og masterstudenter i vår periode,²⁴ men resulterte i mindre vekt på de tradisjonelle historiske religionene – og altså til en samtidsorientering der norske representasjoner av New Age-religion fikk en større plass.

Om teori og metode i master- og hovedoppgaver

I en undersøkelse slik som denne, der vi bare har lest et fåtall oppgaver og helst konsultert oppgavens innledninger, er det likevel mulig å antyde svar på spørsmålet «Hvordan blir det forsket?». Selv om hoved- og masteroppgaver gjerne har blitt regnet som forskning, er det avslutningsvis viktig å problematisere denne oppfatningen. Vi gjør dette ikke ut fra en allmenn definisjon av vitenskap, men gjennom en definisjon som er avledet fra forskningspraksisen i de fire fagene vi diskuterer.

For det første, vitenskap er en kumulativ aktivitet der det er helt nødvendig å gå i dialog med tidligere relevant forskning i utarbeidelsen av hypotesen eller problemstillingen. For det andre, fra dette hypotesedrevne utgangspunktet vil den empiriske analysen stå i dialog med refleksjoner og systematisk bruk av metoder, teorier, begrep og kategorier.

Vi tenker at de to komponentene, det hypotesedrevne utgangs-

punktet og den empiriske analysen, utgjør en realtype, i den forstand at selv om den er avledet fra vårt materiale, er det få eller ingen hoved- og masteroppgaver som inneholder alle delkomponentene. En minimumsdefinisjon av vitenskap – eller forskning – inneholder den første komponenten, men ikke nødvendigvis den andre komponenten. Vitenskapsfilosofer med utgangspunkt i natur- og de fleste samfunnsvitenskaper – og kanskje til og med enkelte humanistiske fag²⁵ – vil trolig protestere høylytt, og da særlig fordi vi ikke innlemmer metode og teori som et minimumskrav.²⁶

Vi har altså tatt hensyn til at faghistorien til de fire fagene tradisjonelt inneholder en vesentlig empirisk komponent der særlig metode ikke er fraværende, men i liten grad blir diskutert isolert fra selve den empiriske analysen – og i enda mindre grad blir reflektert over i selvstendige seksjoner eller kapitler. Vår todeling baserer seg også på at den griper noen grunnleggende forskjeller mellom de fire fagene som nettopp er knyttet til et selvstendig og reflektert forhold til metode, teori, begrep og kategorier. Vi har, av åpenbare grunner, ikke undersøkt de to siste komponentene – begrep og kategorier. Materialets omfang har gjort at vi heller ikke har hatt muligheten til å undersøke graden av selvstendig appropriering av teori og metode eller dialogen mellom hypoteser, teoretisk-metodiske komponenter og empirisk analyse.²⁷

Mens diskusjonen om kjønn og geografisk rom involverte data om utvikling, er diskusjonen om teori og metode begrenset til oppgaver fra den siste perioden av utvalget, fra 2010 til 2015. Vi har gått gjennom til sammen 274 oppgaver – 151 oppgaver i historie, 56 i arkeologi, 42 i religionsvitenskap og 25 oppgaver i kulturvitenskap. Vi har primært sett på innledningene i disse masteroppgavene i lys av vår toleddede definisjon av forskning. Med henblikk på den første komponenten har vi undersøkt hvordan oppgavene skriver seg inn i forskningshistorikken og faghistorien, mens vi – for å undersøke den andre komponenten – har kartlagt adskilte sek-

25 Se for eksempel Stausberg & Engler 2011: 3: «It is generally agreed that methods, together with theories, concepts and categories, are foundational for modern science.»

26 For en perspektivrik framstilling av vitenskap og hva som utgjør vitenskap, se Law 2004.

27 Vi er klar over at spørsmålet om teori og metode bare i en viss grad kan fanges gjennom dikotomier. Implementering av teoretiske og metodiske komponenter innebærer jo ikke at det alltid er god dialog mellom hypoteser, teoretisk-metodiske komponenter og den empiriske analysen. Det finnes også ulike grader av teoretisk-metodisk appropriering, fra ukritisk lån av en teoretisk eller metodisk ramme til selvstendig teori- og metodebygging.

sjoner (kapitler, underkapitler) av teoretisk og metodisk karakter. Langt de fleste oppgaver som innlemmer teori og metode, gjør dette i form av egne seksjoner – selv om disse ikke nødvendigvis er å finne innledningsvis. I noen tilfeller er teoretiske og metodiske diskusjoner så sammenvevd med hverandre – og enkelte sjeldne ganger innlemmet i faghistorie og/eller observasjoner rundt kilder/materiale – at det var vanskelig å avgjøre om det er snakk om en selvstendig behandling.

Fra oversikten er det mulig å trekke ut to hovedkonklusjoner. For det første, mer eller mindre alle oppgavene oppfyller den første komponenten ved at en eller flere problemstillinger blir avledet fra tidligere forskning på området. Det er likevel store forskjeller på hvordan dette blir gjort, og det er slett ikke alltid lett å avgjøre hvilken logikk (induktiv/deduktiv) som styrer dialogen. Det finnes oppgaver som utvilsomt følger en klar induktiv logikk, ved at det er gjennomgangen av det empiriske materialet som danner utgangspunktet for problemstillingen.

I slike oppgaver er forskningshistorikken vanligvis kort, den er gjerne plassert etter gjennomgangen av det empiriske materialet, og det er ikke alltid klart i hvilken grad og på hvilken måte masteroppgaven viderefører tidligere forskning. Oppgaver som følger det vi kaller en deduktiv logikk, er det heller ikke mange av, og det kommer neppe som en overraskelse at strukturen er grunnleggende forskjellig fra de induktivt etablerte oppgavene. Problemstillingen blir i disse tilfellene avledet av fyldige forskningshistorikker, karakterisert av en grundig forståelse av faghistoriske tendenser og utviklingstrekk. I disse oppgavene kommer vanligvis gjennomgangen av kildene til slutt, og er gjerne kjennetegnet av at begrep og kategorier hentet fra forskningshistorikken blir systematisk benyttet for å ordne kildematerialet.

De fleste av oppgavene plasserer seg likevel mellom disse to logikkene; det kan synes som om studentene det her gjelder, har gått mange runder på jakt etter fruktbare problemstillinger. Det er da heller ikke alltid det er like godt samsvar mellom problemstilling og det empiriske materialet er i stand til å svare på. For andre har det nok vært vanskelig å få det empiriske materialet til å «snakke» med begreper og kategorier som er brukt i tidligere forskning. Siden induktive og deduktive logikker blir kombinert på en rekke ulike

måter, finnes heller ikke klare mønster i hvordan forskningsprosjektet blir presentert i innledningene.

Fra et mer overordnet ståsted reflekterer den lett eklektiske blandingen av forskningslogikker som karakteriserer et flertall av oppgavene, forskning i praksis. Mer erfarne forskere er vanligvis i bedre stand til å etablere en konsistent forskningslogikk i etterkant, men det er ikke vanskelig å kjenne igjen den prøve-og-feile-tilnærmingen som mange av disse innledningene på en mer usminket måte gir innsikt i. I så måte er det et klart samsvar mellom de praksisnære framstillingene av forskning som finnes i noen lærebøker i metode, og den forskningspraksisen masteroppgavene uttrykker.

Den andre hovedkonklusjonen vi kan trekke ut fra materialet, er at det finnes en klar forskjell på bruken av teori og metode innen historie på den ene siden og de tre andre fagene på den andre. Jordahls oversikt viser at bare 23 % (35 av 151) oppgaver i historie inkluderer diskusjon av teori i innledningen, mens noen flere oppgaver, 29 % (44 av 151 oppgaver), innlemmer selvstendige metodiske diskusjoner.²⁸

Kontrasten til de tre andre fagene er stor. Innenfor kulturvitenskap har samtlige oppgaver i perioden diskusjon av så vel teori som metode, mens det bare er én oppgave i arkeologi og én i religionsvitenskap som er uten en selvstendig teoretisk og metodisk komponent i denne perioden (2010–2015).²⁹ For det andre er det en tendens til at det metodiske blir mer vektlagt enn det teoretiske. Særlig gjelder dette innenfor religionsvitenskap, men det er også en tendens innenfor arkeologi og, som vi har sett, historie.

Ved første øyekast er det liten tvil om at masteroppgavenes teoretiske og metodiske innretning speiler faghistoriske utviklings-trekk. Innen historiefaget har et empiristisk forskningsideal stått sterkt lenge, og gjør det til dels fortsatt. Innenfor arkeologi, kultur- og religionsvitenskap utløste utvidelsen av det geografiske undersøkelsesrommet – og for kultur- og religionsvitenskap sin del, en vending mot et samtidig kildemateriale – behov for metodisk og teoretisk forankring av det empiriske materialet. I en norsk sammenheng er det nok også et poeng at disse fagene gikk gjennom store faghistoriske grunnlagsdebatter rundt år 2000.

28 Se note 3 foran om oversikten.

29 Basert på masteroppgaver i Bora.

En viss prioritering av det metodiske framfor det teoretiske kommer neppe som en overraskelse. Arkeologi, historie og religionsvitenskap har tross alt en faghistorie med en ikke liten empirisk tendens – dypt innlemmet som den er i fagenes praksis.³⁰ Det oppsiktsvekkende ved oversikten er utvilsomt den lave andelen mastergrader i historie som innlemmer spesifikke teoretiske og metodiske diskusjoner i innledningene. Hvordan kan dette forklares, og hvilke følger har det for oppfatningen av masteroppgaver som forskning? Til det første: Historie følger, som vi har sett, mye den samme faghistoriske utviklingen som karakteriserer de tre andre fagene. Det er faktisk mulig å hevde at historiefaget er det som i størst grad har endret form, fra et helhetlig fag opptatt med politisk historie i empiristisk tapning i de første tiårene etter andre verdenskrig, til et fag som består av en rekke bindestrekshistorier – mange av dem med egne metoder og teoretiske orienteringer.

Selv om vi ikke her vil gå nærmere inn på disse bindestreks-historiene, er det viktig å påpeke at hoved- og masteroppgavene i historie i Bergen reflekterer den samme utviklingen i retning mangfold som andre undersøkelser av norsk historiefaglig forskning har pekt på.³¹ Mange av disse nye feltene har med rette blitt karakterisert som «teori-intensive felt» («Theory-Intensive Areas of History»), og i vår sammenheng gjelder dette den nye sosialhistorien, kvinne- og kjønns historie, den nye politiske historien («politisk kultur»), den nye kulturhistorien, minnehistorie og postkolonial historie.³² Et blikk på avlagte doktorgrad i Norge og Bergen siden 1970 viser en utvetydig utvikling: De fleste avhandlinger før 2000 har en metodisk seksjon, men langt færre inneholdt en teoridel. Etter år 2000, derimot, ble metodisk så vel som teoretisk refleksjon nærmest uomgjengelig i avhandlingene.³³

Selv om det altså er lite i den siste faghistoriske utviklingen som tilsier en slik voldsom forskjell i teoretisk og metodisk orientering fagene imellom, skal vi ikke underslå at historiefagets identitet

30 Se for eksempel konklusjonen til Johnson (2010: 220): «Part of the enduring strength, then, of the empiricist tradition is that however easy it is to condemn intellectually, empiricism remains present in a large part of the archaeological practice of everybody.»

31 For nyere bidrag med videre referanser, se Ryymin, Andresen, Heiret & Melve 2019, Melve 2021.

32 Se Partner & Foot 2013.

33 Ryymin, Andresen, Heiret & Melve 2019: 150.

i liten grad har vært basert på teori. I Bergen uttrykte de såkalte bergensgründerne, slik som Alf Kaartvedt, en utilslørt empirisme: «[H]istorieforskerne skal og må nærme seg kildene uten noe skjema som er ferdig på forhånd».³⁴ Dette hadde de felles med historikerne ved UiO, hvor flere var utdannet. Vi skal være forsiktige med å gjøre faghistorien for retningsgivende for dagens historiefag, men det er likevel interessant å konstatere at emnebeskrivelsen for mastergraden i historie slår fast at den «skal vere ei vitenskapleg avhandling som bygger på eit sjølvstendig studium av historiske kjelder og/eller historisk litteratur».³⁵

Det er utvilsomt en forskjell mellom de fire fagene i hvilken grad teori har spilt en rolle som erkjenningsteoretisk fundament. Innen arkeologi har teori vært en helt grunnleggende komponent for å få et taust materiale i tale. De store diskusjonene innen etterkrigstidens arkeologi mellom den prosessuelle og den postprosessuelle arkeologien har utvilsomt fremmet ytterligere teoretisk refleksjon.³⁶ Med henblikk på nyere middelalderarkeologi peker Ingvild Øye på at periodegrensene er blitt mindre skarpe, forskningen mer problemrettet, den ser på tvers av materialkategorier.³⁷ Alt dette gjør det viktigere å forankre undersøkelsene i en kontekst, så vel metodisk som teoretisk.

Når det gjelder religionsvitenskap, og kanskje særlig kulturvitenskap, resulterte vendingen mot det samtidige og andre typer kilder i teoretisk og metodisk mangfoldiggjøring, og – som en følge av dette – bevisstgjøring.³⁸ For religionsvitenskap sin del har teori og teoretisk kontekstualisering alltid hatt en sentral posisjon, mens den metodiske oppvåkningen har blitt sett på som å være av nyere dato. Så sent som i 2006 peker Siv Ellen Kraft og Richard Johan Natvig på at «metode har vært et forsømt kapittel i nyere religionsvitenskap [...]. Som mastergradsstudent har du antagelig lest mye om teori, men sjansene er store for at du har lært lite om metode».³⁹

34 Sitert i Bagge 1996: 590.

35 <https://www.uib.no/emne/HIS350>. Se også tilsvarende for Universitetet i Oslo: <https://www.uio.no/studier/emner/hf/iakh/HIS4090/>

36 Litteraturen rundt den nyere arkeologiske faghistorien er omfattende. For et utvalg, se Olsen 1997, Baudou 2004, Trigger 2006, Johnson 2010, Praetzelis 2015.

37 Øye 2013: 14.

38 Gilhus & Jacobsen 2014: 69.

39 Kraft & Natvig 2006: 8. Se også Stausberg & Englers innledning til *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*: «For a relatively well-established discipline

Vår undersøkelse viser altså at masteroppgavene reflekterer den større interessen for metode, og kanskje til og med kom før denne.

For kulturvitenskap sin del peker Anne Eriksen og Bjarne Rogan på at overgangen fra en materiell til en funksjonell forståelse i folkloristikken på 1970-tallet ikke bare førte etnologi og folkloristikk nærmere sammen, men at de to fagene i større grad utviklet et felles teorigrunnlag. Den faglige selvforståelsen ble gradvis tuftet på teoribruk og dessuten analytiske perspektiver, og da særlig bruk av kvalitative kilder, semiotisk-kommunikative tolkninger og en problematisering av muntlige kilder og kvalitativ metode.⁴⁰

Om teori i mindre grad har vært en viktig komponent innen historiefaget, har metode stått sentralt, ikke minst fra siste del av 1800-tallet og til etterkrigstiden, da den systematiske, kildekritiske metoden framsto som garantist for fagets vitenskapelighet.⁴¹ Siden den gang, og særlig i kjølvannet av den språklige vendingen, har ikke et slikt syn på kildekritikk vært enerådende. I stedet har andre metoder fått større oppmerksomhet, ikke minst varianter av diskursanalyse.

Det er altså mulig å forklare noen av forskjellene mellom de tidlige hovedoppgavene og de nye masteroppgavene, og særlig den som har med teori å gjøre, som en speiling av en faghistorie der teori og metode etter hvert har fått den samme grunnleggende funksjonen som hos arkeologi, kultur- og religionsvitenskap. Det at nær sagt alle doktoravhandlinger i historie i Bergen i samme periode inneholder teori og metode, retter i så måte oppmerksomheten mot andre forklaringer. Mens teori er en integrert del av forskerutdannelsen, er det mindre i utdanningsløpet på historie i Bergen som gjør studentene kjent med teori. Metode er bedre dekket, men det kan være poeng at metode ikke er en obligatorisk komponent i mastergraden – ulikt bachelorgraden, hvor metodeopplæring er obligatorisk, sammen med en viss teoretisk skolering.

I lys av vår toleddede definisjon er det liten tvil om at hoved-

---

such as the study of religion, it is more than a little embarrassing that the present volume appears to be the first handbook of research methods ever published in English», se Stausberg & Engler 2011: 4.

40 Eriksen & Rogan 2013: 21–22. Se også Rogans bekymring for at tematisk, teoretisk og metodisk mangfold gjør det vanskelig å etablere en sterk fagidentitet, se Rogan 2000:12–14.

41 Se Melve 2018 for en framstilling med videre referanser.

og masteroppgavene ved AHKR må karakteriseres som forskning. Det store flertallet forholder seg aktivt til forskningshistorikken og etablerer problemstillinger og hypoteser i lys av et syn på vitenskap som tilsier at nyere forskning bygger på eldre forskning. Forskjellene mellom fagene dukker helst opp med henblikk på den andre komponenten: selvstendig diskusjon av teori og metode. I så måte er det på sin plass å understreke korrelasjonen mellom grad av deduktiv orientering og innslag av selvstendige metode- og teorideler. Av de masteroppgavene vi undersøkte (2010–2015), kommer det neppe som en overraskelse at varianter av induktiv logikk var mest framtrædende i masteroppgaver i historie. Vi har derimot ikke et godt nok grunnlag for å konkludere om hvorvidt mastergraden – i så vel historie som i de tre andre fagene – har blitt mindre av et forskningsarbeid enn det hovedoppgaven var tidligere.

Utdanning som forskning

De hoved- og masteroppgavene i arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap som danner grunnlaget for dette kapittelet, representerer et betydelig forskningsvolum i de fire fagene: Hele 2087 hoved- og masteroppgaver ble godkjent i perioden mellom 1958 og 2015. De etablerer i alle fall i prinsippet ny kunnskap som kan inngå i de aktuelle fagene. At studentarbeidene det her er snakk om, faktisk *er* forskningsarbeid, i tillegg til å være ledd i utdannelsen av studenter, er det liten tvil om: Det store flertallet av oppgaver forholder seg aktivt til forskningshistorikken og etablerer problemstillinger og hypoteser i relasjon til tidligere forskning.

Betraktet som forskning reflekterer disse oppgavene på mange måter de større faghistoriske utviklingstrekkene som har gjort seg gjeldende i fagene ellers. At veilederne har preget hvordan studentene griper sine forskningsobjekter an, er ikke noe å forundres over; samtidig er det tydelig at også studentene selv preger hva som forskes på, og hvordan – ikke minst når det gjelder geografisk orientering. Forskjeller mellom fagene – blant annet knyttet nettopp til nasjonal eller internasjonal orientering, men også graden av eksplisitt teoretisk og metodisk refleksjon, og kjønnssammensetning – viser seg også tydelig i hoved- og masteroppgavene. Det er

også lett å se hvordan forfatterne av hoved- og masteroppgaver har strevd med de samme utfordringene som ferdig utdannede forskere stadig må bale med – en viss prøve-og-feile-tilnærming til å ordne forholdet mellom teori og empiri, metode og struktur, er nettopp noe en kan forvente i denne typen arbeid, der studentene blir øvet opp i forskning i praksis.

Et interessant spørsmål som denne undersøkelsens omfang og rammer ikke tillater oss å svare utfyllende på, dreier seg om endringer i hovedfags- og masteroppgavers karakter som forskning over tid. Om vi tillater oss å reflektere uten forbehold, har overgangen fra hoved- til masteroppgaver trolig ført til endringer i oppfatningen av slike arbeid som forskning – og hva slags forskning som faktisk gjøres. Endringer i studieløpet med overgang fra hovedfag til mastergrad, samt en sterk vekst i doktorgrader var sammenfallende prosesser på begynnelsen av 00-tallet.⁴² Til sammen har disse prosessene nok bidratt til at den viktigste formalkompetanse som forsker kom i form av doktorgrad, og at masteroppgaven i større grad har blitt sett på som en «mellomeksamen».⁴³ Det vi kan si med sikkerhet, er at omfanget av den empiriske analysen er blitt mindre med overgangen fra hoved- til mastergrad, uten at det alltid trenger å være et samsvar mellom kvantitet og kvalitet. Helt avslutningsvis er det vel også slik at den store studentveksten og dermed en mer mangfoldig studentmasse kan ha resultert i et kvalitetsmessig større sprik med hensyn til masteroppgavene. Et svar som konkluderer sikrere på spørsmålet om hoved- og masteroppgaver som forskning, vil derimot fordre en annen og langt mer omfattende undersøkelse enn denne, og at en i større grad leser hele oppgaver.

---

42 En hovedoppgave i historie var dessuten i tiden 1983–1990 også et adgangskriterium til fellesskapet av profesjonelle yrkeshistorikere i form av medlemskap i Norsk Historikerforening, se Langholm 1995: 87, 89, 105–106.

43 Stråth mfl. 2008: 35. «Tidligere skjedde forskerskoleringen hovedsakelig gjennom arbeidsprosessen og ferdigstillelsen av hovedoppgaven. Arbeidene som innleveres for å oppnå mastergraden, nylig innført som en del av kvalitetsreformen, har i større grad enn det tidligere hovedfaget karakter av en mellomeksamen», se Stråth mfl. 2008:160.

Litteratur og kilder

- Bagge, S. (1996).** Samfunnsvitenskapenes historie. I: Roll Hansen, N., Goksoyr, J., Irgens, L.M., Helle, K., Bertelsen, T.I., Lie, R.K., Nernas, A., Selvig, K.A., Thue, F., Bagge, S. & Teigen, K.H., *Universitetet i Bergens historie*. Bind II (s. 582–707). Universitetet i Bergen.
- Baudou, E. (2004).** *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Cavallin, C. (2007).** Religionsvitenskap og nasjonen Norge. En refleksjon i anledning av 1905-markeringen. I: K.A. Bergsvik, O.-J. Johannessen, K.L. Gaarder, H.K. Sveen & H.J. Ågotnes (red.), *Humaniora i nasjonen. Nasjonen i humaniora. Det historisk-filosofiske fakultets bidrag til hundreårs-markeringen Norge 1905–2005* (s. 82–90). Historisk-filosofisk fakultet, Universitetet i Bergen.
- Dybesland, H. (2000).** Gradsstruktur og gradssystem – en komparativ studie. Vedlegg 22 i *NOU 2000: 14 Frihet med ansvar – Om høgre utdanning og forskning i Norge, 1024–1030*.
- Eriksen, A. & Rogan, B. (2013).** Et sekel kulturhistorie. I: B. Rogan & A. Eriksen (red.), *Etnologi og folkloristikk. En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie* (s. 9–23). Oslo: Novus Forlag.
- Finnestad, R.B. (2001).** The study of religions in Norway. *Method & Theory in the Study of Religion*, 13(3), 243–253.
- Gilhus, I.S. & Jacobsen, K.A. (2014).** From the history of religions to the science of religion in Norway. *Temenos*, 50(1), 63–78.
- Grønlie, T. (2007).** Femti år for historie. I: A. Andresen, Y. Flo & T. Grønlie (red.), *Historie som historie 1957–2007* (s. 3–45). Historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Hubbard, W.H. (1992).** History theses in Norway, 1945–90: A note on numbers and subject-matter. *Historisk tidsskrift*, 71(1), 3–10.
- Johnson, M. (2010).** *Archaeological theory. An introduction. 2nd Edition*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Kraft, S.E. & Natvig, R.J. (2006).** Innledning. I: S.E. Kraft & R.J. Natvig (red.), *Metode i religionsvitenskap*. Oslo: Pax.
- Langholm, S. (1995).** The infrastructure of history. I: W.H. Hubbard mfl. (red.), *Making a historical culture. Historiography in Norway* (s. 82–107). Oslo: Scandinavian University Press.
- Law, J. (2004).** *After method. Mess in social science research*. London: Routledge.
- Melve, L. (2018).** Kildekritikk – en kort historikk. I: L. Melve & T. Ryymin (red.), *Historikerens arbeidsmåter* (s. 34–43). Oslo: Universitetsforlaget.
- Melve, L. (2021).** Historisk tidsskrift 1945–2020. Mellom konservatisme og nyskaping. *Historisk tidsskrift*, 100(4), 315–332.
- Olsen, B. (1997/2002).** *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Partner, N. & Foot, S. (red.) (2013).** *The SAGE handbook of historical theory*. London: SAGE Publications.
- Praetzelis, A. (2015).** *Archaeological theory in a nutshell*. London and New York: Routledge.
- Rogan, B. (2000).** Refleksjoner over en kongress og et fag. I: B. Rogan & B.G. Alver, (red.), *Norden og Europa. Fagtradisjoner i nordisk etnologi og folkloristikk* (s. 11–18). Oslo: Novus forlag.
- Rogan, B. (2013).** Fra gjenstandsforskning til kulturens materialitet. I: B. Rogan & A. Eriksen (red.), *Etnologi og folkloristikk. En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie* (s. 425–467). Oslo: Novus Forlag.
- Ryymin, T.S., Andresen, A., Heiret, J. & Melve, L. (2019).** Hovedtendenser i norsk historievitenskap 1969–2015 belyst gjennom doktoravhandlinger. *Historisk tidsskrift*, 98(2), 130–166.
- Seip, J.A. (1967).** *Om å skrive hovedoppgave. Historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solberg, B. (2007).** Arkeologi i Bergen – kontinuitet og endring. I: K.A. Bergsvik, O.-J. Johannessen, K.G. Losnedahl, H.K. Sveen & H.-J. Ågotnes (red.), *Humaniora i nasjonen. Nasjonen i humaniora. Det historisk-filosofiske fakultets bidrag til hundreårs-markeringen Norge 1905–2005* (s. 16–22). Historisk-filosofisk fakultet, Universitetet i Bergen.
- Stausberg, M. (2009).** There is life in the old dog yet. An introduction to contemporary theories of religion. I: M. Stausberg (red.), *Contemporary theories of religion. A critical companion* (s. 1–21). London / New York: Routledge.
- Stausberg, M. & Engler, S. (2011).** Introduction. Research methods in the study of religion. I: M. Stausberg & S. Engler (red.), *The Routledge handbook of research methods in the study of religion* (s. 3–20). London: Routledge.

- Stråth, B., Lindkvist, T., Simonsen, D.G., Villstrand, N.E. & Warring, A. (2008). *Evaluering av norsk historiefaglig forskning. Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning*. Oslo: Forskningsrådet.
- Thomassen, E. (2018). Da religionsvitenskapen kom til Bergen. *Chaos*, 70(II), 17–36.
- Thue, F. (1996). Det humanistiske fagfeltets historie. I: Roll Hansen, N., Goksoyr, J., Irgens, L.M., Helle, K., Bertelsen, T.I., Lie, R.K., Nernas, A., Selvig, K.A., Thue, F., Bagge, S. & Teigen, K.H., *Universitetet i Bergens historie. Bind II* (s. 613–643). Universitetet i Bergen.
- Trigger, B. (2006). *A history of archeological thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Øye, I. (2000). Middelalderarkeologi i Bergen – Gammelt fagfelt tar ny form. *Arkeo. Nytt fra Universitetet i Bergen* (s. 60–66).
- Øye, I. (2013). utfordringer og dilemmaer for middelalderarkeologisk forskning. I: I. Smedstad & A. Christensson (red.), *Utfordringer for norsk middelalderarkeologi. Rapport fra seminar 2008* (s. 8–18). Oslo: Riksarkivaren.
- Ågotnes, H.-J. (2013). Etno-folkloristisk institutt, Universitetet i Bergen. I: B. Rogan & A. Eriksen (red.), *Etnologi og folkloristikk. En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie* (s. 623–643). Oslo: Novus Forlag.